

Марко М. Милошевић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

Милојка С. Рибач²

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СА КОНСТИТУЕНТОМ ДОБАР/ДОБРО (БОЉЕ/НАЈБОЉЕ)³

У овом раду су са структурно-граматичког и семантичког аспекта анализирани фразеолошке јединице са конституентом *добар/добро (боље/најбоље)*. Примери су ексцерпирани из *Фразеолошког речника српског језика* Ђорђа Оташевића из 2012. године, а теоријско-методолошки оквир рада преузет је из Мршевић Радовић 1987 и Вуловић 2015. Главни циљ нашег истраживања био је да се забележе фразеологизми, применом квантитативно-квалитативне методе, класификују према структурно-граматичком и семантичком моделу. Зарад што потпунијег значењског одређења појединих примера, консултован је и *Речник српског језика* Матице српске из 2011. године. Анализа је показала да се све фразеолошке јединице на структурно-граматичком плану могу разврстати у три основне категорије: (1) предлошко-падежни фразеологизми, (2) синтагматски фразеологизми (именичке конструкције (придев је у функцији атрибута), глаголско-именичке конструкције и глаголске конструкције) и (3) реченични фразеологизми (независне реченице и зависне реченице). Приликом семантичке анализе примењиване су и методе компонентне и концептуалне анализе, при чему је прва метода коришћена за утврђивање семантичких обележја у оквиру значењског потенцијала лексема, а друга при одређивању хијерархијског система компонената значења полисемантичних лексема. На основу заједничких компонената глобалног значења, сви издвојени примери фразеологизама подељени су у четири семантичка поља: (1) семантичко поље „особине, способности”, (2) семантичко поље „опште околности, општа стања”, (3) семантичко поље „осећања, међуљудски односи” и (4) семантичко поље „поступци, активности”. Спроведено разматрање фразеологизама за полазиште је имало антропоцентризам у језику, концепт заснован на социопсихолошком вредновању човека и света. Показало се да фразеологизми чувају изворни облик на плану сликовитости, али да успешно развијају експресивне компоненте као стална обележја свог конотативног значења.

Кључне речи: фразеологизам, *добар/добро (боље/најбоље)*, структурно-граматички модел, предлошко-падежни фразеологизам, синтагматски

1 marko.milosevic@filum.kg.ac.rs

2 milojka.ribac@filum.kg.ac.rs

3 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198).

фразеологизам, реченични фразеологизам, семантички модел, компонентна анализа, концептуална анализа

1. Уводне напомене

Предмет овог рада представља анализа фразеолошких јединица⁴ са конституентом *добар/добро* (*боље/најбоље*). Сви примери ексцерпирани су из *Фразеолошког речника српског језика* Ђорђа Оташевића из 2012. године, а применом квантитативно-квалитативне методе класификовани су према структурно-граматичком и семантичком моделу. Приликом семантичке анализе фразеологизама коришћене су и методе компонентне и концептуалне анализе. Циљ нашег истраживања јесте двострук: (1) класификација фразеолошких јединица на структурно-граматичком плану и (2) опис њиховог семантичког потенцијала. Теоријско-методолошки оквир рада преузет је из Мршевић Радовић 1987 и Вуловић 2015.

Структурно-граматички модел јесте традиционални критеријум који се у науци о језику почео примењивати још од седамдесетих година 20. века (в. Мокіјенко 1989: 50). Како истиче Наташа Вуловић (2015: 79), „[с]труктурни модел јесте заправо синтаксички модел и подразумева опис типова синтаксичких конструкција фразеолошке јединице (предлошко-падежна конструкција, синтагма, реченица) и њихових граматичких обележја”. Тако се према традиционалној подели могу издвојити три основна структурна облика фразеологизама: (1) предлошко-падежни, (2) синтагматски и (3) реченични (уп. Мршевић Радовић 1987, Вуловић 2015)⁵. Стога ће све фразеолошке јединице на структурно-граматичком плану бити класификоване према поменутој подели.

Поред структурно-граматичких питања, у фразеологији се разматрају и питања односа лексичко-синтаксичке конструкције и фразеолошке семантике (в. Вуловић 2015: 94). Фразеологизме, као окамењене спојеве речи, најчешће одликује трансформисан семантички садржај, те је због тога, приликом анализе примера, неопходно применити и семантички модел у циљу што детаљнијег описивања значењског потенцијала учених фразеолошких јединица. Тако ће сви примери на семантичком плану бити разврстани у четири категорије: (1) семантичко поље „особине, способности”, (2) семантичко поље „опште околности, општа стања”, (3) семантичко поље „осећања, међуљудски односи” и (4) семантичко поље „поступци, активности”.

4 Термини *фразеологизам* и *фразеолошка јединица* у раду се посматрају као синоними.

5 Берислав Николић фразеологизме дели на синтагматске (у синтагме убраја и предлошко-падежне конструкције, држећи се дефиниције Александра Белића) и реченичне, док их Антица Менац дели на фонетске речи, скупове речи и реченице (в. Никић 2020: 49).

2. Структурно-граматичка анализа примера

Структурно-граматичка класификација забележених фразеолошких јединица биће представљена у оквирима традиционалне поделе, при чему ће се у обзир узимати и морфолошке категорије лексема, попут врста речи и падежних облика. Стога ће сви ексцерпирани примери бити разврстани у три групе: (1) предлошко-падежни фразеологизми, (2) синтагматски фразеологизми (именичке конструкције (придев је у функцији атрибута), глаголско-именичке конструкције, глаголске конструкције) и (3) реченични фразеологизми.

Статистички посматрано, у Оташевићевом *Фразеолошком речнику српског језика* забележено је 48 фразеолошких јединица са конституентом *добар/добро (боље/најбоље)*, од чега су најбројнији синтагматски фразеологизми (40 примера – 5 именичких конструкција (придев је у функцији атрибута), 29 глаголско-именичких конструкција и 6 глаголских конструкција), реченични фразеологизми су малобројнији (свега 6 примера – 4 независне реченице и 2 зависне реченице), док су предлошко-падежни фразеологизми потврђени двама примерима. У наставку рада биће направљена детаљна класификација свих фразеолошких јединица са конституентом *добар/добро (боље/најбоље)* према структурно-граматичком моделу, а уз сваки фразеологизам биће приложена и његова дефиниција, при чему ће за опис појединих примера бити консултован и *Речник српског језика* Матице српске (у наставку РСМ).

2.1. Предлошко-падежни фразеологизми

Из анализираног речника ексцерпиране су свега две фразеолошке јединице које се могу уврстити у ову категорију. Пример у *најбољу руку* → „у најбољем случају” (најбољи: 532, рука: 806, у: 933)⁶ илуструје троделну предлошко-падежну конструкцију са предлогом и именичком конструкцијом с једном компонентом у зависном падежу (предлог + именичка конструкција у акузативу), а пример у *добру и <у> злу* → „у свакој ситуацији” (добро (именица): 225, зло (именица): 328, у: 932)⁷ троделну предлошко-падежну конструкцију са напоредним односом компонената, који се остварује употребом везника *и* (предлог + именица у локативу + везник *и* + <предлог> + именица у локативу).

2.2. Синтагматски фразеологизми

2.2.1. Именичке конструкције (придев је у функцији атрибута)

Фразеологизми који спадају у категорију именичких конструкција могу се разврстати у две подгрупе:

6 У загради се наводе (а) одреднице под којима се дата фразеолошка јединица бележи и (б) бројеви страна на којима се приложени фразеологизам може пронаћи.

7 Поменути фразеологизам се у РСМ (2011: 278) дефинише као „и у несрећним, неповољним околностима, приликама”.

1. **именичко-придевска конструкција (именичка синтагма):** [нечија] боља половина → „нечија супруга” (бољи: 76, половина: 688), честица (племеница, добра) душа → „поштена, племенита особа” (добар: 221, душа: 264, племенит: 657, честит: 1014);

2. **поредбена конструкција:** добар као анђео → „изузетна добра особа” (анђео: 19, добар: 220), добар као добар дан → „веома, нарочито добра особа” (дан: 186, добар: 220), добар као душа → „племенит, веома добар, доброћудан човек” (добар: 220, душа: 258)⁸.

2.2.2. Глаголско-именичке конструкције

Све глаголско-именичке конструкције уочене у Оташевићевом Фразеолошком речнику српског језика могу се класификовати у пет подгрупа:

1. **глагол + именичка конструкција без предлога у зависном падежу:** гледаћи [некога, нешто] добрим (лежим) оком (очима) → „симпатисати, волети, марити некога, нешто” (гледати: 149, добар: 220, леп: 464, око (очи): 602), делићи <масне (добре)> батине → „1. тући, батинати; 2. жестоко некога напасти речима” (батина: 26, делити: 202, добар: 220, мастан: 487), делићи [с неким] и добро и зло → „заједнички с неким све подносити; бити некоме веран” (делити: 202, добро (именица): 224, зло (именица): 327)⁹, изгубити добар глас → „изгубити углед, репутацију” (глас: 146, добар: 220, изгубити: 350), имати добар глас → „бити познат по добру, бити цењен, угледан, поштован, знаменит” (глас: 146, добар: 220, имати: 362), имати добар темељ (добре темеље) → „имати добро предзнање, предспрему” (добар: 221, имати: 362, темељ: 905), имати добре (јаке, челичне) живце (нерве) → „владати собом, имати јаку контролу над собом, бити сталожен” (добар: 221, живац: 279, имати: 362, јак: 390, челични: 1014), имати <добро> уво → „добро чути, имати добар слух” (добар: 220, имати: 361, уво (уши): 938), имати јаке (добре) лактове → „знати се гурати, пробијати кроз живот, заузети уносан положај не бирајући средства” (добар: 221, имати: 363, јак: 390, лакат: 459), окрњити [нечији] добар глас → „окрњити, умањити, оштетити нечији углед, осрамотити, дискредитовати некога” (глас: 146, добар: 221, окрњити: 608), уживати <добар> глас → „бити познат по добру, бити поштован, имати углед” (глас: 147, добар: 221, уживати: 952), укаљати/каљати [нечији] <добар> глас → „компромитовати некога, уништити/уништавати нечију репутацију, углед” (глас: 148, добар: 221, каљати: 408, укаљати: 960);

2. **глагол + предлошко-падежна конструкција:** бити (живети) у добру → „бити, живети у пријатељским, добрим односима” (бити (јесам): 42, добро (именица): 224, живети: 280), бити на добру гласу → „уживати

8 У РСМ (2011: 276) под одредницом *добар* налази се пододредница *као душа, као хлеб (крух), као анђео и сл.*, а све ове поредбене конструкције обједињене су заједничком дефиницијом „јако добар, племенит”.

9 РСМ (2011: 278) под одредницом *добар* бележи и фразеолошку јединицу *делићи с неким добро и зло*, која се дефинише као „заједнички подносити све, и добро и зло”.

углед, бити цењен, бити чувен по добру” (бити (јесам): 50, глас: 145, добар: 220)¹⁰, *бићи по добру* → „повољно се развијати; слутити на добро, давати разлога за веровање да ће на крају бити како треба” (бити (јесам): 52, добро (именица): 224), *бићи у њуној (најбољој) снази* → „бити здрав, јак и виталан, бити у кондицији” (бити (јесам): 55, најбољи: 532, пун: 768, снага: 858), *дати с добра* → „дати без принуде, добровољно, милом” (дати: 193, добро (именица): 224), *изаћи (испастии) на добро* → „срећно се завршити” (добро (именица): 224, изаћи: 341, испастии: 370), *ићи на добро* → „повољно се развијати; слутити на добро, давати разлога за веровање да ће на крају бити како треба” (добро (именица): 224, ићи: 383)¹¹, *обрати-ти се / обраћати се на праву (добра) адресу* → „обратити се / обраћати се коме треба, обратити се / обраћати се на право место” (адреса: 16, добар: 221, прави: 709), *окренути се на добро* → „поћи повољним правцем, повољно се развијати” (добро (именица): 224, окренути се: 607), *послатии/слаији (упутии/упућивати)* [некога, нешио] *на праву (добра) адресу* → „послати/слати (упутити/упућивати) коме треба или где треба” (адреса: 16, добар: 221, послати: 698, прави: 709, слати: 848, упутити, упућивати: 969), *поћи по добру* → „поћи повољним правцем, повољно се развијати” (добро (именица): 225, поћи: 706), *приказати/приказивати (видети/гледа-ти, описати/описивати, представити/представљати)* [некога, нешио] *у ружичастој (светој, лепој, доброј) боји* → „приказати/приказивати (видети и др.) улепшано, оптимистички” (боја: 74, добар: 221, леп: 465, описати, описивати: 612, представити: 724, представљати: 725, приказати, приказивати: 739, ружичаст: 802, светао: 821), *радији [нешио] у доброј вери* → „радити нешто добронамерно” (вера: 99, добар: 221, радити: 779);

3. глагол + именица у зависном падежу + предлошко-падежна кон-струкција: *враћати/враћати зло за добро* → „поступити/поступати незахвално, бити незахвалан” (вратити: 122, враћати: 123, добро (именица): 224, зло (именица): 327), *одвојити/одвајати (оделити) кукољ од шиенице (житта, доброг зрна)* → „одвојити добро од лошег, раздвојити добро и

10 Пример *бићи на добром (добру) гласу* посебно је занимљив са аспекта функције атрибута у именичком конституенту глаголско-именичког фразеологизма. Атрибут је факултативан само уколико постоји пар фразеологизама где само један од њих има факултативни атрибут, док је за другу фразеолошку јединицу атрибут семантички релевантан и неопходан у структурном облику (уп. *бићи на гласу / бићи на добром (добру) гласу / бићи на рђавом (рђаву) гласу*). Претпоставља се да је у овом случају главни облик фразеологизма била нефразеолошка синтагма (*бићи на гласу*) са изразито позитивном конотацијом (уп. *гласовић јунак = јунак на добром (добру) гласу, чувен*) и да се атрибут *добар (бићи на добром (добру) гласу)* експлицирао искључиво зарад додатног истицања већ постојећег значења. Потреба за овим секундарним експлицирањем атрибута *добар* јавила се онда када је формиран антоним (*бићи на рђавом (рђаву) гласу*) како би се јасно истакла разлика (*добар – рђав*) (в. Мршевић Радовић 1987: 115).

11 Фразеологизми *изаћи (испастии) на добро* и *ићи на добро* разликују се само у погледу глаголског вида (*изаћи* – свршени глагол, *ићи* – несвршени глагол). Тако се у РСМ (2011: 278) фразеолошка јединица *изићи на добро* дефинише као „повољно се развити, имати повољан, срећан исход”, а *ићи на добро* као „повољно се развијати, водити, слутити добро, срећно”.

лоше” (добар: 221, зрно: 334, кукољ: 450, одвајати: 593, одвојити: 594, оделити: 596, пшеница: 776);

4. **глагол + прилог + именица:** *отворити <добро> уши* → „пажљиво слушати (и трудити се да се упамти што више)” (добро (прилог): 225, отворити: 624, уво (уши): 939);

5. **прилог + глагол + именица:** *добро носити година* → „одолевати старости, изгледати и држати се боље него што је уобичајено за особу одређених година” (година: 158, добро (прилог): 225, носити: 575)¹².

2.2.3. Глаголске конструкције

Фразеолошке јединице које представљају глаголске конструкције могу се поделити у три подгрупе:

1. **глагол + прилог:** *гледајти добро (радо, лепо) [некога, нешто]* → „симпатисати, волети, марити некога, нешто” (гледајти: 150, добро (прилог): 225, лепо: 465, радо: 779), *држајти се <још> добро* → „изгледати добро, бити крепак, здрав у зрелим годинама или у старости” (добро (прилог): 225, држати се: 244);

2. **прилог + глагол:** *добро доћи [некоме, нечему]* → „бити од користи, показати се корисним, послужити” (добро (прилог): 225, доћи: 234)¹³, *добро цимнути* → „напити се” (добро (прилог): 225, цимнути: 1002);

3. **глагол + прилог + трпни глаголски придев:** *бити добро записан код (у) [некога]* → „уживати нечије поверење” (бити (јесам): 48, добро (прилог): 225, записати: 306), *бити <добро> поткован у [нечему]* → „бити одличан познавалац нечега, бити упућен у нешто, одлично нешто знати” (бити (јесам): 47, добро (прилог): 225, поткован: 703).

2.3. Реченични фразеологизми

У науци о језику посебну пажњу привлаче реченични фразеологизми. Наиме, неретко се поставља питање „да ли фразеолошке јединице са структуром реченице треба посматрати као језичке јединице које имају функцију конституента више синтаксичке структуре” (Вуловић 2015: 83). Драгана Мршевић Радовић (1987: 23) истиче да фразеологизам може имати незавршену и отворену реченичну структуру, што значи да је приликом актуелизације такве јединице у вишој структурној јединици неопходна синтаксичка и семантичка подршка окружења. У анализираном речнику забележено је неколико примера који се могу подвести под реченичне фразеологизме, при чему се врши подела на две подгрупе:

12 У РМС (2011: 196) под одредницом *година* бележи се и фразеологизам *добро носити (своје) године* са значењем „добро се држати, бити виталан, чио у зрелој доби”.

13 Фразеологизам *добро доћи* наводи се и у РМС (2011: 278) са истим значењем – „бити од користи”.

1. **независне реченице:** *далеко је од добра* → „лоше је, зло је” (бити (јесам): 57, далеко: 185, добро (именица): 224)¹⁴, *које добро? (којим добром?)* → „ради чега си дошао (сте дошли)?; шта је ново, шта има ново?” (добро (именица): 224)¹⁵, *свако зло за неко добро* → „у свакој невољи има и неке користи” (добро (именица): 225, зло (именица): 328, сваки: 818)¹⁶, *што не мирише на добро* → „неће бити ништа добро; (ту) нешто није у реду, нешто је ту сумњиво” (добар: 220, мирисати: 502, не: 548, то: 911).

2. **зависне реченице:** *боље се удала него што се надала* → „нешто је успело, испало боље од очекиваног, посао је успешно завршен упркос неповољним изгледима” (боље: 76, надати се: 529, удати се: 950), *како сам се удала, добро сам се удала* → „нешто је успело, испало боље од очекиваног, посао је успешно завршен упркос неповољним изгледима” (како: 407, надати се: 529, удати се: 950)¹⁷.

2.4. Релативна структурна стабилност фразеологизама

Код одређеног броја ексцерпираних примера забележено је варирање конститутивних елемената фразеологизама, које за резултат има наставак *фразеосхема* (в. Драгићевић 2009: 39). Овим синтаксичким варирањем једна компонента фразеологизма замењује се другом, која не мора имати статус синонима (нпр. *ићи на добро* и *окренути се на добро*, *имати добар глас* и *уживати <добар> глас*). Тако настале фразеосхеме обједињују фразеологизме са сличним или истим значењем, што је показатељ релативне структурне стабилности фразеологизама, која не утиче на суштинску промену значења. Имајући у виду да је појава лексичког варирања уско повезана са синонимијом, успостављена је и разликовна црта између термина *фразеолошка варијанта* и *фразеолошки синоним* (в. Вуловић 2015: 87–88).

Од поменутих случајева разликују се примери у којима замена компоненте унутар фразеолошке јединице уноси промену глобалног значења фразеологизма (нпр. *имати добар глас* и *укаљати/каљати [нечији] <добар> глас*), односно примери у којима семантика глагола мотивише различито значење фразеологизма.

14 РМС (2011: 278) под одредницом *добро* бележи и фразеолошку јединицу *далеко је што од добра*, која се дефинише као „зло је, није добро”.

15 Под одредницом *добро* у РМС (2011: 278) налази се фразеологизам *које добро? којим добром?* са значењем „при сусрету: ради чега сте дошли? шта има ново?”.

16 Фразеолошка јединица *свако зло за неко добро* може се јавити и у модификованом облику *свако зло има своје добро*. Оваква конструкција, са значењем „у свакој невољи, несрећи има и нешто корисно”, бележи се у РМС (2011: 278) под одредницом *добро*.

17 У РМС (2011: 744) под одредницом *надавати се* налази се дефиниција „1. а. (обично с допуном: некоме, нечему или с реченичком допуном) имати наде, очекивати са неком вероватношћом, увереношћу да ће се нешто (најчешће оно што се жели) догодити, остварити, испунити”. Овакво значењско одређење поменутог глагола илустровано је реченичним фразеологизмом *како сам се надала, добро сам се удала*. Такође, поменута фразеолошка јединица бележи се и под одредницом *удати се* (РМС 2011: 1345) са значењем „каже се кад неко успешно обави посао упркос неповољним изгледима”.

3. Семантичка анализа примера

Како истиче Наташа Вуловић (2015: 85), као два важна својства фразеологизама издвајају се сложеност форме и семантичко јединство (повезаност), при чему прво подразумева велику покретљивост фразеологизма, а друго релативну стабилност његовог општег значења. Реч је о јединицама „сложене структуре чије су се саставнице, изгубивши статус самосталних лексема, ујединиле у нову целину развијајући потпуно нов семантички садржај” (Штрбац 2018: 9). У основи постојања фразеологизама лежи функција секундарног означитеља, будући да они идиоматски идентитет добијају захваљујући метафоризацији, односно семантичком преобразовању конструкције речи, које у новом споју губе сопствену номинативну вредност (в. Танасковић 2018: 211).

Имајући у виду чињеницу да фразеологизме одликује целовитост значења, тј. да у највећем броју случајева значење фразеологизма не прозилази из значења његових саставних чланова, у овом сегменту анализе биће расветљено на који начин фразеологизми са компонентом *добар/добро* (*боље/најбоље*) манифестују људски појмовни систем и реконструишу језичку слику света.

Семантичкој анализи биће приступљено методом компонентне и концептуалне анализе, при чему ће се прва метода користити за утврђивање семантичких обележја у оквиру значењског потенцијала лексема, а друга при одређивању хијерархијског система компонената значења полисемантичких лексема.

На основу заједничких компонената глобалног значења, сви издвојени примери фразеологизама подељени су у четири семантичка поља: (1) семантичко поље „особине, способности” (18 примера), (2) семантичко поље „опште околности, општа стања” (11 примера), (3) семантичко поље „осећања, међуљудски односи” (10 примера) и (4) семантичко поље „поступци, активности” (9 примера). Овакав вид разматрања фразеологизама за полазиште има антропоцентризам у језику, који се заснива на социопсихолошком вредновању човека и света од стране говорника једног језика (в. Вуловић 2015: 137). Издвојени фразеологизми у наставку рада биће представљени градуелно, почевши од најбројнијих до оних мање бројних.

3.1. Фразеологизми са значењем особина, способности

У ексцерпираној фразеолошкој грађи највећи број примера са компонентом *добар/добро* (*боље/најбоље*) за функцију има означавање човекових особина и способности, које имају доминантно позитивну семантику. Међу издвојеним примерима разликују се они који означавају, у првом реду, психичке особине, као и вредносне судове других о нечијим особинама. Потом су забележени и примери чије значење упућује на посебне вештине појединаца у некој конкретној области, физичке особине у односу на старосну доб, чулне и организационе способности, као и квалификације.

Примери *честииџа* (*племениџа, добра*) *душа, добар као анђео, добар као добар дан и добар као душа* посебно су занимљиви са семантичког аспекта. Како истиче Драгана Мршевић Радовић (2008: 203), „добар није само онај који не чини лоше или нажао другоме, већ који будући благе природе и 'доброг срца', племенит и великодушан, другоме чини добро". Отуда сви горенаведени фразеологизми имају изразито позитивну конотацију и указују на особину која се реализује као великодушност, доброта, доброћудност, добродушност, племенитост и саосећајност. Поменута својства највише се испољавају у човековом односу према другим људима, као и у његовој спремности да помогне и поднесе жртву (в. Штрбац 2018: 174). Овој групи примера може се прикључити и фразеологизам *добар као хлеб*, који није забележен у анализираном речнику. Хлеб јесте хришћански симбол, највиши божји дар, знак највеће божје доброте и несебичности. Стога се у поређењу *добар као хлеб* више ради о благој, незлобивој и пожртвованој души него о *уџилиџаризму у моралу* (в. Мршевић Радовић 2008: 203).

Потврда за фразеологизме који упућују на сагледавање човекових позитивних особина од стране других људи налази се у следећим примерима сродне семантике: *имати добар глас, уживати <добар> глас, бити на добру гласу и бити добро записан код (у) [некога]*. Сви примери из овог фразеолошког низа пружају информацију којом се изражавају оцена и суд о препознавању нечијег угледа и друштвеног статуса од стране других припадника друштвене заједнице. Вредновање се заснива на *добром гласу*, односно на репутацији и општој оцени која влада о некоме ко је чувен и цењен, било у одређеној групи, било од стране појединца. Такво вредновање може бити и негативно конотирано, као у фразеологизму *иззубити добар глас*. У поменутим примерима значење фразеологизама односи се на уопштено мишљење о некоме, односно на опште карактеристике неке особе. Уколико се, са друге стране, жели прецизирати да појединац има посебне вештине у некој конкретној области, тада ће се употребљавати фразеологизми попут *имати добар џемељ (добре џемеље)* и *бити <добро> џошкван у [нечему]*. Као што се може приметити, знање се у илустрованим случајевима перципира као нужан чинилац напретка, те као чврста основа на којој се надограђују човекове способности и компетенције, на шта својом семантиком упућују компоненте *џемељ* и *џошкван*.

Афирмативан однос између старосне доби и изгледа/држања појединца изражава се у анализираној грађи фразеолошким јединицама *добро носити године, држати се <још> добро и бити у џуној (најбољој) снази*. Овим фразеологизмима указује се на постојање склопа физичких и психичких особина које нису уобичајене у одређеним годинама живота, те је евидентна њихова одобравајућа конотација. Учешће телесног искуства у концептуализацији одређених домена људске стварности показатељ је тезе о неодвојивости тела и ума. Томе у прилог говори и чињеница да се сталоженост, слух и сналажљивост у издвојеној грађи концептуализују фразеолошким јединицама са соматском лексиком: *имати добре*

(*јакe, челичне*) живце (*нерве*), *имати* <добро> уво и *имати* *јакe* (*добре*) *лакшине*. У свим издвојеним примерима фразеолошко значење развијено је метонимијским механизмом заснованим на формули ДЕО ТЕЛА ЗА СВОЈУ ФУНКЦИЈУ (в. Штрбац 2017: 83). Стога, „имати одређени орган” у овом случају значи „имати способност која се остварује – уз активно учешће одређеног органа/на начин који произилази из активности одређеног органа” (нпр. *имати* <добро> уво → имати изражену способност примања звучних информација).

Фразеологизмом [*нечија*] *боља половина* врши се приписивање квалитетације *суђуџа* особи која у комплементарном пару *суђуџници* има обележје женског пола. Значење овог лексемског споја може се довести у везу са прејезичким разликама у људској свести, када су се *мушко* и *женско* перципирани као недељиви полови *једног* (*људског бића*). Са друге стране, узевши у обзир православно тумачење брака, семантика овог фразеологизма могла би се тумачити кроз јеванђељску мисао која подразумева да, ступањем у брачну заједницу, двоје постају једно тело (в. 1 Мој. 2: 24).

3.2. Фразеологизми са значењем *ошине* околности/*ошине* *стања*

Концепт општег добра појављује се у анализираном корпусу као члан опозитног пара *добро – зло* у фразеологизмима *у добру* и <у> *злу* и *свако зло за неко добро*. Антиподни однос на којем почива ова бинарна опозиција може се тумачити изведеним из основне хришћанске опозиције *Бог – ђаво*, односно *љубав – грех*, при чему се ова два концепта, иако супротстављена, у вези са људским искуством појављују као неискључујућа. Компонента *добро* појављује се и у оним фразеолошким изразима у којима се њеним негирањем упућује на неку неповољну околност (као у примерима <и> *не мирише на добро* и *далеко је од добра*), као и у случајевима који илуструју неизвесност у којој се прижељкује повољан развитак ситуације (*које добро?* (*којим добром?*)). Највећи део фразеологизма са значењем опште околности денотира *добро* као концепт који (1) отпочиње своје трајање (*поћи по добру, окренути се на добро*), (2) непрекидно траје са циљем да се тако и настави (*бити по добру, ићи на добро*) и (3) заузима трајну вредносну оцену у конкретној околности (*изаћи* (*испасти*) *на добро*). Забележен је и појединачан пример у којем се концепт *добра* ставља у оквире потенцијалног, те се у складу с тим и степењује (*у најбољу руку*).

3.3. Фразеологизми са значењем *осећања* и *међуљудских односа*

У овој групи примера наилази се и на фразеологизме са позитивном и на фразеологизме са негативном конотацијом, чија је семантика провидна и јасна. У првом реду издваја се фразеологизам *гледаши* [*некогда, нешто*] *добрим* (*лејим*) *оком* (*очима*), забележен и у својој варијанти са прилошким значењем компоненте *добро – гледаши добро* (*радо, лејо*) [*некогда, нешто*]. У оба случаја фразеологизмима се изражава осећање љубави, у хришћанском учењу уско повезано са особинама добротe и духовне

лепоте. Први пример карактеристичан је јер садржи соматизам *око*, који заузима значајно место у лексичком систему српског језика, о чему сведочи његов богат семантичко-деривациони потенцијал и изразита продуктивност када је реч о формирању фразеолошких јединица (в. Штрбац 2012: 323). Наведене фразеолошке јединице денотирају ситуације у којима је у средишту субјекатски актер и његов однос према објекту. У нашем случају, субјекатски актер представљен је као носилац симпатије којом је објекатски појам обухваћен.

Исти тип релације остварен је и у фразеологизму *приказати/приказивати* (*видети/гледаати*, *описати/описивати*, *представити/представљати*) [*некога, нешто*] у *ружичастој* (*свећлој, лејој, доброј*) боји са значењем „приказати/приказивати (видети и др.) улепшано, оптимистички”. Значење је у овом случају засновано на метафоричком преносу СВЕТЛО ЈЕ ДОБРО, супротстављеном преносу ТАМНО ЈЕ ЛОШЕ/ЗЛО.

Опозицију *добро – зло* налазимо и у примеру *делићи* [*с неким*] и *добро и зло*, који на плану међуљудских односа илуструје оданост и верност у свим животним ситуацијама, уз добронамерно и благонаклоно понашање, као и спремност на жртву заједничког суочавања са потешкоћама. Добро и зло се изнова концептуализују као два нужно присутна поларитета. Унутар таквог концепта, семантички садржај „живети са неким у пријатељским односима” илуструје се фразеолошком јединицом *бити* (*живети*) у *добру*, док је значење „бити од користи” садржано у фразеологизму *добро доћи* [*некоме, нечему*], при чему се уочава и метафора КОРИСНО ЈЕ ДОБРО.

Анализираним примерима значењски је супротстављен фразеологизам *враћићи/враћати зло за добро*, којим се изражава незахвалност према некоме, те овај пример задобија негативну конотацију. Исто тако, семантички су негативно обојени примери *окрњити* [*нечији*] *добар глас* и *укаљати/каљати* [*нечији*] *<добар> глас*, који репрезентују метафоричке преносе НЕПОТПУНО ЈЕ ЛОШЕ и ПРЉАВО ЈЕ ЛОШЕ, а имају значење које се односи на угрожавање нечијег друштвеног угледа и положаја.

Примером *делићи* *<масне (добре)> бајине* илустрована је још једна негативна конотација, са значењем „физички малтретирати некога”, из које се, метафоричким преносом ЈЕЗИК ЈЕ ОРУЖЈЕ, развило секундарно значење које илуструје вербални напад.

3.4. Фразеологизми са значењем *послушака, активности*

Мотивација значења ових фразеологизама у великој мери произилази из досадашњих напомена. Најпре се може издвојити пример *радићи* [*нешто*] у *доброј вери*, који илуструје значење добронамерног приступа одређеној радњи, при чему се *добра вера* уклапа у схватање доброте као великодушности и племенитости усмерене према другоме. Са сродним значењем остварује се и фразеологизам *дати с добра*, заснован на појмовном пресликавању МИРНО ЈЕ ДОБРО, а који семантички означава добровољно давање, односно давање без принуде.

Када се жели истаћи семантика усмеравања своје или туђе активности на право место, у том случају своју примену налазе фразеологизми *обраћиии се / обраћати се на праву (добр) адресу и послии/слии (уиуишии/уиућивати)* [некога, нешио] на праву (добр) адресу. Оба фразеологизма подразумевају да ће конкретно циљно место оправдати очекивања због којих се субјекат/објекат упућује на кретање.

Фразеолошка јединица *одвојиии/одвајати (оделии)* *кукољ од пшенице (жиша, доброг зрна)* у значењу „одвојити добро од лошег, раздвојити добро и лоше” веома је подстицајна за семантичку анализу, која се може довести у везу са хришћанским тумачењем жита. Наиме, колико је жито важно у хришћанству говори чињеница да је оно саставни елеменат бројних верских обреда у којима има снажну симболику вечног живота. Оно је симбол смрти и васкрсења јер се, бачено у земљу, најпре распадне, а онда и проклија доносећи ново класје са много више зрна. Оваква симболика жита може се наћи и у библијској причи о жити и кукољу (в. Мт. 13: 24–30), из које произилази да је Бог сејач доброг жита, док је, са друге стране, ђаво тај који сеје кукољ по пшеници, желећи да уништи њен род. Из такве опозиције директно произилази релација *добро – зло*.

На сродан начин као у примеру *имати <добро> уво*, у фразеологизму *ошвориии <добро> уши* значење је развијено метонимијом ДЕО ТЕЛА ЗА СВОЈУ ФУНКЦИЈУ. У овом случају *ошвориии <добро> уши* значи обратити пажњу на звучне информације, са циљем да се, пажљивим слушањем, упамти што већи обим садржаја. Соматизам *уво* заузима централно место у концептуализацији домена људске стварности који је обухваћен овом фразеолошком јединицом. Значењем телесног искуства обележен је и фразеологизам *добро цимнуи* са семантиком „напити се”. Метонимија која чини основ овог фразеологизма могла би се формулисати на следећи начин: ПОЛАЗНА РАДЊА ЗА ПОСЛЕДИЦУ.

Поредбеном фразеолошком јединицом *како сам се надала, добро сам се удала*, као и њој синонимичном *боље се удала него <шио> се надала* упућује се на премашена очекивања, односно успех остварен упркос неповољним прогнозама. Експресивни карактер овог примера појачава одабир алолекси *надала* и *удала*, којима се остварује рима.

4. Закључне напомене

У раду је спроведена анализа фразеолошких јединица са конституентом *дobar/добро (боље/најбоље)*, и то са структурно-граматичког и семантичког аспекта. Примери су ексцерпирани из *Фразеолошког речника српског језика* Ђорђа Оташевића из 2012. године, а теоријско-методолошки оквир рада преузет је из Мршевић Радовић 1987 и Вуловић 2015. Циљ истраживања био је да се издвојени фразеологизми класификују према структурно-граматичком моделу, те да се утврди њихов семантички потенцијал. Зарад што потпунијег значењског одређења појединих примера, консултован је и *Речник српског језика* Матице српске из 2011. године.

Анализа је показала да се све фразеолошке јединице на структурно-граматичком плану могу разврстати у три основне категорије: (1) предлошко-падежни фразеологизми, (2) синтагматски фразеологизми (именичке конструкције (придев је у функцији атрибута), глаголско-именичке конструкције и глаголске конструкције) и (3) реченични фразеологизми (независне реченице и зависне реченице). Код одређеног броја примера забележено је варирање конститутивних елемената фразеологизама, које за резултат има настанак *фразеосхема* које обједињују фразеологизме са сличним или истим значењем, што је показатељ њихове релативне структурне стабилности, која не утиче на суштинску промену значења.

Семантичкој анализи приступљено је методом компонентне и концептуалне анализе, при чему је прва метода коришћена за утврђивање семантичких обележја у оквиру значењског потенцијала лексема, а друга при одређивању хијерархијског система компонената значења полисемантичних лексема. На основу заједничких компонената глобалног значења, сви издвојени примери фразеологизама подељени су у четири семантичка поља: (1) семантичко поље „особине, способности”, (2) семантичко поље „опште околности, општа стања”, (3) семантичко поље „осећања, међуљудски односи” и (4) семантичко поље „поступци, активности”. Спроведено разматрање фразеологизама за полазиште је имало антропоцентризам у језику, концепт заснован на социопсихолошком вредновању човека и света. Показало се да фразеологизми чувају изворни облик на плану сликовитости, али да успешно развијају експресивне компоненте као стална обележја свог конотативног значења. Тиме обогаћују свој семантички потенцијал и постају значајне компоненте у изградњавању језичке слике света.

ИЗВОРИ

- Оташевић 2012: Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.
 РМС 2011: М. Вујанић, Д. Горган-Премк, М. Дешић, Р. Драгићевић, М. Николић, Љ. Ного, В. Павковић, Н. Рамић, Р. Стијовић, М. Радовић-Тешић, Е. Фекете, *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуловић 2015: Н. Вуловић, *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
 Драгићевић 2009: Р. Драгићевић, О проблемима идентификације фразеологизама, *Tübingen, Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen*, 1, Tübingen, 35-44.
 Менац 1994: А. Менац, *Хрватска фразеологија*, Загреб: Књигра.
 Мокіјенко 1989: В. М. Мокіенко, *Славянская фразеология, Издание второе, исправленное и дополнено*, Москва: Высшая школа.

- Мршевић Радовић 1987: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић Радовић 2008: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Чигоја.
- Николић 1973: Б. Николић, Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику, Београд, *Наш језик*, 20/1–5, Београд, 7–13.
- Танасковић 2018: Т. Танасковић, *Термијоријално раслојена лексика у књижевном делу Драгослава Михаиловића*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет (необјављена докторска дисертација).
- Штрбац 2012: Г. Штрбац, Семантичка обележја фразеологизама са лексемом *око*, Нови Сад, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 37/2, Нови Сад, 323–335.
- Штрбац 2017: Г. Штрбац, Фразеолошки потенцијал соматске лексике у српском језику (на примеру соматизама *језик*, *ухо/уво*, *мозак* и *образ*), Београд, *Јужнословенски филолог*, 73/1, Београд, 81–113.
- Штрбац 2018: Г. Штрбац, *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*, Нови Сад: Филозофски факултет.

СКРАЋЕНИЦЕ КЊИГА СВЕТОГ ПИСМА

1 Мој. Прва књига Мојсијева

Мт. Свето јеванђеље по Маттеју

PHRASEOLOGISMS WITH THE CONSTITUENT DOBAR/DOBRO (BOLJE/NAJBOLJE)

Summary

This paper includes an analysis of phraseological units with the constituent *dobar/dobro* (*bolje/najbolje*), focusing on both structural-grammatical and semantic aspects. The examples were excerpted from *Frazeološki rečnik srpskog jezika* from 2012, while the theoretical-methodological framework was adopted from Mršević Radović 1987 and Vulović 2015. The research aimed to categorize the identified phraseologisms using a quantitative-qualitative method and to determine their semantic potential. For a more comprehensive semantic determination of certain examples, *Rečnik srpskoga jezika* by Matica Srpska from 2011 was consulted.

The analysis revealed that all phraseological units, on a structural-grammatical level, can be classified into three basic categories: (1) prepositional-case phraseologisms, (2) syntagmatic phraseologisms (noun constructions (the adjective acts as a modifier), verb-noun constructions, and verb constructions) and (3) sentence phraseologisms (independent and dependent clauses). In some examples, varying of the constituent elements of phraseologisms was noted, resulting in the formation of *phraseological schemes* that unite phraseologisms with similar or identical meanings, indicating their relative structural stability that does not affect the essential change in meaning.

We approached the semantic analysis using the method of componential and conceptual analysis. The first method was used to determine semantic features within the semantic potential of lexemes, while the second was employed to establish a hierarchical system of polysemous lexemes' meaning components. Based on common components of general meaning, all identified examples of phraseologisms were divided into four semantic fields: (1) "qualities, abilities" semantic field, (2) "general circumstances, general states" semantic field, (3) "feelings, interpersonal relations" semantic field and (4) "actions, activities" semantic field. The starting point for the conducted examination of phraseologisms was anthropocentrism in language, a concept based on sociopsychological valuation of human beings and the world. It was found that phraseologisms preserve their original form in terms of imagery while they successfully develop

expressive components as constant features of their connotative meaning. That way, they enrich their semantic potential, becoming significant components in constructing the linguistic image of the world.

Keywords: phraseologism, *dobar/dobro (bolje/najbolje)*, structural-grammatical aspect, prepositional-case phraseologism, syntagmatic phraseologism, sentence phraseologism, semantic aspect, componential analysis, conceptual analysis

Marko M. Milošević
Milojka S. Ribač